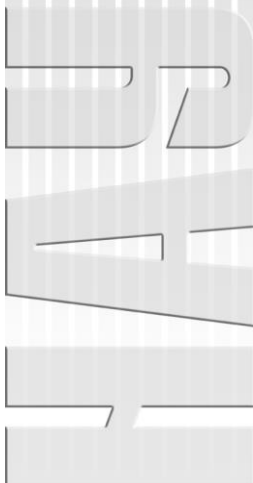

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ЛОГІКА

Методичні рекомендації
до самостійної роботи

VIVERE!
VINCERE!
CREARE!

Київ 2014

УДК 16 (076.5)
ББК Ю4р
Л 694

Укладач: *С. М. Ягодзінський*

Рецензент: *Є. Ф. Сластенко*

Логіка: методичні рекомендації до самостійної роботи
Л 694 / [уклад.: С. М. Ягодзінський]. – К.: НАУ, 2014. – 24 с.

Методичні рекомендації укладені відповідно до типової навчальної та робочої навчальної програми з дисципліни «Логіка» і містять вказівки з підготовки до лекційних занять, приклади для самостійного розв'язування задач, тестові завдання, словник термінів, список рекомендованих джерел та таблицю самоконтролю успішності.

Для студентів напряму підготовки 6.030202 «Міжнародне право».

ВСТУП

Предметом логіки є мислення як засіб пізнання. Проте логічне мислення не дається людині від народження. Думка про те, що можна правильно мислити на інтуїтивному рівні, хибна. Тільки систематичне вивчення логіки є ефективним способом розвитку логічного мислення, методом формування логічної культури особистості. Так само, як знання правил граматики впливає на культуру письма і мови, так і оволодіння логічними прийомами і правилами визначає культуру мислення (Г. Гегель).

Опанування логіки дає можливість майбутнім фахівцям набути теоретичних знань про форми і закони абстрактного мислення, основи теорії аргументації, навчить правильно і творчо мислити, аналізувати й узагальнювати, оцінювати коректність думок, проводити аналогії, висувати припущення, досягати переконливості у судженнях. Це не лише формує культуру мислення, а й є запорукою успішного засвоєння навчальних дисциплін.

Не менш важливо, щоб у процесі становлення молода людина отримала не тільки загальні уявлення про логіку, а й засвоїла критичні підходи до стереотипного мислення, догматизму і формалізму. Дисциплінуючи мислення, логіка робить його визначеним, несуперечливим, послідовним, доказовим, конкретним.

Запропоноване навчальне видання розраховане на студентів усіх напрямів підготовки вищих навчальних закладів, які вивчають курс «Логіка» і містить рекомендації до самостійної роботи, обсяг якої, відповідно до типової навчальної програми, становить 20 годин. Зокрема, 18 годин відведено на підготовку до лекційних і практичних занять. Інші 2 години передбачено для підготовки до модульної контрольної роботи.

Розділ I

Логіка як наука про мислення

Метою тематичного блоку є опанування студентами предмета логіки як філософської і наукової дисципліни, ознайомлення з її методами, функціями, роллю у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. Особливе значення має вивчення законів формальної логіки та вироблення навичок їх практичної реалізації.

План. Розділ складається з двох лекційних і двох практичних занять. Тематика лекцій: «Предмет і значення логіки», «Логічні закони мислення». Тематика практичних занять: «Формалізація як метод логіки. Логічна культура особи», «Основні закони формальної логіки. Закони символічної логіки».

Обсяг самостійної роботи становить 4 години.

1.1. Лекційні заняття

При підготовці до лекційних занять слід урахувати, що вміння ефективно, швидко й правильно мислити є ознакою її культури, вихованості і професійної перспективності людини. Логічне мислення не є вродженим. Людина має лише здатність до раціонального опису дійсності. Процес мислення реалізується у трьох формах: *понятті*, *судженні* та умовиводі. Мислення є предметом вивчення психології, фізіології, кібернетики, філософії. На відміну від них логіка є наукою, завданням якої є впорядкування, систематизація і формалізація мислення та пошук методів, прийомів і схем правильних міркувань. *Мислити логічно* означає мислити точно, послідовно, не допускаючи суперечностей, тавтологій, софізмів.

Методом логіки як науки є *формалізація*. Вона дає можливість перейти від змісту думки до її форми. Формою мислення називають зв'язок елементів змісту думки. Через них здійснюється відображення досвіду людини, оформлення результатів освоєння нею світу. Формалізація процесу мислення розкриває в ньому закономірності: визначеність, послідовність, несуперечливість і обґрунтованість.

Основними *законами логіки* вважають закони: а) тотожності; б) заборони суперечності; в) виключеного третього; г) достатньої підстави. Додаткові закони мають назву законів символічної логіки. Вони надають інструментарій перебудови форми думок.

Вивчення логіки формує *логічну культуру*, яка надає міркуванням систематичності, стрункості, переконливості.

1.2. Практичні заняття

Завдання 1. Визначте формальну та логічну правильність міркування: «Оскільки Людмила Євдоченко отримує стипендію, то вона відмінниця, адже усі студенти-відмінники отримують стипендію».

Завдання 2. Запишіть логічну форму міркувань: а) якби ту саму модель продемонстрував нам Філбі, пояснивши суть справи такими самими словами, ми виявили б значно більше довіри; б) якщо у викрадача не було злого наміру, ти одержиш її назад, шойно знайдеш спосіб попросити про це (Г. Уеллс).

Завдання 3. Встановіть, які з наведених міркувань мають однакову логічну структуру: а) якби багатства можна було досягти, я б став навіть тим, хто тримає нагайку; оскільки ж його досягти не можна, я буду займатися тим, що мені подобається; б) коли князь наказував мені з'явитися, я йшов, не чекаючи, поки для мене запряжуть коней (Конфуцій).

Завдання 4. Наведіть приклади міркувань, які відповідали б наведеним формам: а) якщо A , то B і C ; б) тоді, коли з A не випливає B , з C не впливатиме D .

Завдання 5. Запишіть формулу міркування та обчисліть її за таблицею істинності. Розслідування злочину показало, що: 1) ніхто, крім Андрія, Василя і Сергія у злочині не замішаний; 2) якщо Андрій винний і Василь не винний, то Сергій винний; 3) Сергій не діє наодинці; 4) Андрій не ходить на справу разом із Сергієм. За таблицею встановіть: а) якщо факти підтвердяться, хто винний? б) чи впливає з невинності Сергія невинність Андрія?

Завдання 6. Визначте, чи порушено у парах понять закон тотожності: а) міжнародна угода – міжнародний акт; б) випадкове явище – передбачуване явище.

Завдання 7. Чи можуть наведені пари висловлювань бути одночасно істинними / хибними: а) «Більшість студентів повнолітні / жоден студент не є повнолітнім»; б) «Не всі правові відносини не зв'язані з речами / усі правові відносини пов'язані з речами».

Завдання 8. Встановіть, які закони логіки порушені в судженнях: а) якщо вам треба збільшити вашу сім'ю, наш фотограф зробить це моментально; б) прошу вашого дозволу розлучити мене з Марією без моєї присутності, але згоди я не даю; в) учитель: «Сподіваюсь, Томе, я не побачу, що ти списуєш із чужого зошита». Том: «Я також на це сподіваюсь».

Розділ II

ФОРМИ АБСТРАКТНОГО МИСЛЕННЯ

Метою тематичного блоку є аналіз поняття і судження як форм мислення. Розглядаються процедури формування і структура понять і суджень, їх види, логічні відношення та операції між ними, а також мовні засоби вираження форм мислення.

План. Розділ складається з двох лекційних і двох практичних занять. Тематика лекцій: «Поняття як форма абстрактного мислення», «Судження як форма абстрактного мислення». Тематика практичних занять: «Операції над поняттями», «Судження як форма думки».

Обсяг самостійної роботи становить 4 години.

2.1. Лекційні заняття

Готуючись до лекцій, пам'ятайте, що процес мислення реалізується й існує у трьох основних формах: понятті, судженні та умовиводі. *Поняття* – це форма думки, яка відтворює предмети і явища в їх істотних ознаках. *Судження* – це думка про предмет, у якій за допомогою ствердження або заперечення розкриваються його ознаки чи відношення до інших предметів. *Умовивід* – це така форма мислення, за допомогою якої з одного чи кількох суджень виводиться нове знання про предмети дійсності.

Названі форми мислення не слід ототожнювати з їх матеріальним втіленням у мові. Слова, речення, тексти є лише одним із варіантів представлення думки. Альтернативним способом можуть бути жести, міміка, символи тощо. Розмежовуючи поняття і судження, зважайте на те, що поняття є консервативною формою думки. Його зміст змінюється повільно. Судження ж розгортає усю систему зв'язків поняття з його властивостями та з іншими поняттями.

При вивченні розділу основну увагу зверніть на: 1) операції над поняттями (обмеження і узагальнення, поділ, визначення); 2) класифікацію суджень (прості – атрибутивні, з відношенням, існування; складні – категоричні, умовні, еквівалентні, розділові); 3) операції над судженнями (перетворення, обернення, протиставлення до суб'єкта та до предиката); 4) логічний квадрат.

Запишіть по одному прикладу загального, збірного, негативного, абстрактного поняття, а також по два приклади простого атрибутивно-го, складного умовного і складного розділового судження. Чи можна судження виразити одним словом?

2.2. Практичні заняття

Завдання 1. Вкажіть поняття, яке має найширший обсяг: телевізор, комп'ютер, побутова техніка. Відповідь поясніть.

Завдання 2. Вкажіть зміст і обсяг понять: а) держава; б) Європа.

Завдання 3. Вкажіть одиничні й загальні поняття: а) Україна; б) європейська країна; в) крейсер «Аврора»; г) місто-герой.

Завдання 4. Дайте повну характеристику поняттям: а) міжнародний договір; б) міжнародна організація; в) право.

Завдання 5. Зобразіть графічно відношення між поняттями: право, міжнародне право, міжнародна конвенція, Указ Президента України; постанова Верховної Ради України.

Завдання 6. Вкажіть, які слова в реченні виражають поняття, а які – ні: «Жити в суспільстві і бути незалежним від нього неможливо» (В. Ленін). Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 7. Визначте вид логічного відношення між поняттями: а) вологе приміщення, сухе приміщення; б) відмінник, двієчник.

Завдання 8. До наведених понять сформулюйте підпорядковані та перехресні поняття: а) депутат; б) університет; в) Президент.

Завдання 9. Виконайте обмеження і узагальнення понять: а) пілот; б) міжнародний рейс; в) бортпровідник.

Завдання 10. Вкажіть вид поділу, ділене, члени та основу поділу: а) політичні партії поділяють на ліві, праві, центристські; б) політичні партії поділяють на опозиційні та провладні.

Завдання 11. Виконайте поділ поняття «книга» за двома різними критеріями. Вкажіть члени поділу та перевірте дотримання правил.

Завдання 12. Проаналізуйте правильність таких дефініцій: а) квадрат – це прямокутник з усіма рівними сторонами; б) іменник – це частина мови, яка виступає в реченні підметом; в) газета – це періодичне друковане видання.

Завдання 13. Визначте вид суджень: а) Сонячна система має дев'ять планет і одну зірку; б) літо цього року було тепліше за літо попереднього року; в) кримінальна відповідальність настає за адміністративні або економічні злочини.

Завдання 14. Запишіть мовою алгебри висловлювань структуру таких суджень: а) майно підлягає конфіскації, якщо воно було вкрадене або нажите незаконним шляхом; б) олімпієць може бути дискваліфікованим, якщо він поводить себе аморально стосовно суперників і судді, або якщо вживав допінг.

Розділ III

УМОВИВІД ЯК ФОРМА МИСЛЕННЯ

Метою тематичного блоку є вивчення умовиводу як форми абстрактного мислення. Розглядаються типи умовиводів, їх структура, особливості та пізнавальний потенціал. Аналізуються види причинно-наслідкових зв'язків та схеми побудови правильних міркувань.

План. Розділ складається з трьох лекційних і трьох практичних занять. Тематика лекцій: «Умовивід як форма мислення», «Умовиводи логіки висловлювань. Складні та складноскорочені дедуктивні умовиводи», «Індуктивний умовивід. Умовивід за аналогією». Тематика практичних занять: «Безпосередні дедуктивні умовиводи», «Простий категоричний силогізм. Умовиводи логіки висловлювань», «Індуктивний умовивід».

Обсяг самостійної роботи становить 6 годин.

3.1. Лекційні заняття

Умовивід – найважливіша в практичному значенні форма мислення. Завдяки їй ми формуємо нові положення, твердження, висновки. Під час підготовки до лекційних занять законспекуйте кілька прикладів сформульованих вами висновків та поміркуйте над тим, яким способом ви їх отримали, чи є ці результати доказовими.

Умовивід складається із засновків, висновку та форми їх зв'язку. Залежно від останньої, умовиводи поділяються на *дедуктивні* (думка рухається від загального до часткового), *індуктивні* (думка рухається від часткового до загального) та *традуктивні* (аналогія).

За кількістю засновків *дедуктивні умовиводи* поділяються на безпосередні (одна посилка) і опосередковані (кілька посилок). Безпосередні умовиводи – це перебудова суджень. До них відносять: 1) трансформацію простих суджень (перетворення, обернення, протиставлення); 2) умовиводи за «логічним квадратом» (протилежне, підпорядковане, суперечне).

Складнішою формою дедукції є опосередкований умовивід. Він складається з декількох засновків з яких, в силу логічної необхідності, випливає висновок. Ці умовиводи поділяються на: 1) суто умовні; 2) розділово-категоричні, 3) умовно-категоричні; 4) умовно-розділові; 5) простий категоричний силогізм. Застосування кожного з названих умовиводів передбачає дотримання чітких правил, що забезпечує істинність кінцевого висновку.

На відміну від дедукції, *індуктивні умовиводи* не передбачають існування логічної необхідності між засновком і висновком; вони спираються на причинно-наслідкову залежність між ними. Виділяють два основних види індукції: повну і неповну. Повна індукція – це індуктивний умовивід, в якому на підставі знання про ознаку, що притаманна всім окремим елементам, робиться висновок про наявність цієї ознаки у всієї множини. Неповна індукція – це умовивід, у якому висновок робиться на підставі знання про деякі предмети класу. На відміну від повної індукції, неповна не гарантує отримання істинного висновку при істинних посилках. Висновок неповної індукції імовірнісний, хоча й існують методи підвищення його достовірності.

Використовуючи індукцію, остерігайтеся таких типових помилок: а) поспішне узагальнення – у посилках не враховані всі обставини, які є причиною досліджуваного явища або використано не репрезентативну добірку; б) узагальнення без достатньої підстави – узагальнюють за випадковими, нетиповими ознаками; в) «після цього, тому через це» (*post hoc ergo propter hoc*) – заміна причинного зв'язку послідовністю в часі. Іноді здається, що якщо одне явище передує іншому, то воно і є причиною. Насправді це не завжди так.

Важливим компонентом індуктивного висновку є коректне визначення *причинно-наслідкових зв'язків*. Для цього користуються методами: 1) єдиної схожості; 2) єдиної відмінності; 3) поєднаним методом схожості і відмінності; 4) супутніх змін; 5) залишків.

Індукція і дедукція мають велике значення в процесі наукового пізнання та суспільно-практичній діяльності. Вони нерозривно зв'язані, тому процес мислення завжди індуктивно-дедуктивний.

Третім видом умовиводу є *аналогія*, яка спирається на схожість предметів і явищ за деякими ознаками. Висновок за аналогією має імовірнісний характер. Традиційно виділяють два види аналогій: аналогію властивостей і аналогію відношень. Аналогією властивостей є такий умовивід, в якому на підставі подібності предметів за одними ознаками робиться висновок про їх подібність за іншими ознаками. Аналогія відношень має місце тоді, коли порівнюють не властивості, а відношення між предметами. За принципом модальності аналогію поділяють також на строгу і не строгу. Більшу доказову силу має строга аналогія, яка спирається на знання про зв'язок спільних ознак з тими, які переносяться у вигляді висновку.

3.2. Практичні заняття

Завдання 1. Назвіть елементи логічної структури умовиводу і встановіть його вид: «На померлому не виявилось ран, але по жаху, що застиг на його обличчі, я переконався, що він передбачав свою долю. У людей, що раптово померли від розриву серця або від інших хвороб, не буває жаху на обличчі».

Завдання 2. Яким умовиводом можна дійти таких висновків: а) ніхто не склав залік; б) усі міжнародні угоди ратифіковані; в) восени в парках міста збиратимуть опале листя; г) імовірно цей законопроект буде ветований Президентом, оскільки подібні законопроекти ще не знаходили підтримки керівника держави.

Завдання 3. Виконайте усі види безпосередніх дедуктивних умовиводів над судженнями: а) жоден імператор не бажав ділитися владою; б) деякі геніальні музиканти не ходили до школи; в) деякі автомобілі експлуатують 50 років; г) кожен президентський автомобіль броньований.

Завдання 4. Побудуйте «логічний квадрат» і сформулюйте протилежне, суперечне і підпорядковане судження до таких: а) велике дерево поволі росте; б) деякі міжнародні угоди не ратифіковані Україною.

Завдання 5. Зробіть повний аналіз силіогізмів. Укажіть посилення і висновок. Перевірте правомірність висновків.

а) Усі риби дихають зябрами.
Кит не риба.

Кит не дихає зябрами.

б) Усі судді мають вищу освіту.
Деякі судді – жінки.

Деякі жінки мають вищу освіту

Завдання 6. Зробіть висновок, якщо це можливо.

а) Жоден іногородній студент не проживає з батьками.

Юля – іногородня студентка.

Отже, _____

б) Суперечні судження одночасно не можуть бути істинними.

Судження А і В – суперечні.

Отже, _____

Завдання 7. Встановіть тип висновку простого категоричного силіогізму, якщо його засновки: а) загальнозаперечний і частковостверджувальний; б) загальностверджувальний і частковостверджувальний; в) загальностверджувальний і загальнозаперечний; г) загальнозаперечний і частковозаперечний.

Завдання 8. Відновіть ентимеми до повних категоричних силогізмів та перевірте їх правильність: а) це судження не загальне, тому воно часткове; б) альбом став платиновим тому, що його продаж у США перевищив один мільйон копій; в) оскільки дипломна робота успішно захищена, то її автор отримав нові наукові результати.

Завдання 9. Проаналізуйте структуру міркувань та зробіть висновки, користуючись формулами законів символічної логіки: 1) якщо силогізм правильний, то висновки будуть істинними при істинності засновків. Силогізм неправильний; 2) судження може бути простим або складним. Це судження просте; 3) якщо умовивід є дедуктивним, то засновки й висновки зв'язані логічною необхідністю. Якщо умовивід є дедуктивним, то істинність засновків гарантує істинність висновків при правильності умовиводу. У даному умовиводі засновки й висновки не зв'язані логічною необхідністю; 4) якщо у міркуванні дотримані закони логіки, воно вважається формально правильним. Дане міркування є формально правильним; 5) якщо поняття не має визначення, то воно називається категорією. Якщо поняття є категорією, то воно не може бути узагальнене.

Завдання 10. Встановіть метод індукції, який застосовано при формулюванні висновків. Відповідь поясніть: 1) літо було прохолодним; 2) змії – отруйні; 3) усі твори О. Гончара дуже цікаві; 4) кожна людина хоче бути щасливою.

Завдання 11. Який метод встановлення причинно-наслідкових зв'язків використано у наведених міркуваннях? 1) Щоразу, коли ми намагалися закип'ятити воду в горах, вона кипіла за температури, меншої за 100°C. Очевидно, висота над рівнем моря визначається температурою кипіння. 2) Більше аварій сталося, коли світлофор не працював. Мабуть, робота світлофора впливає на рух транспорту. 3) Усі, хто не виконав теоретичне завдання, а лише відповів на тестові запитання, отримав не більше, ніж «добре». Імовірно, виконання теоретичного завдання було умовою отримання «відмінно».

Завдання 12. Чи містять наведені висловлювання аналогії? Якщо так, укажіть вид та структурні елементи: а) сюжетні лінії творів класичної літератури схожі; б) комп'ютерний вірус за способами поширення схожий із природними вірусами.

Завдання 13. Назвіть зразок, суб'єкт і переносну ознаку аналогії: будова комп'ютерів подібна, що дає змогу майстрам з упевненістю брати в ремонт будь-яку модель.

Розділ IV

ГІПОТЕЗА. ДОВЕДЕННЯ І СПРОСТУВАННЯ

Метою розділу блоку є розкриття теми аргументації та гіпотези осмислення їх значення у пізнавальній діяльності. Основна увага приділяється формуванню навичок побудови доведень і спростувань.

План. Розділ складається з одного лекційного і одного практичного заняття. Тема лекції: «Гіпотеза. Доведення і спростування». Тема практики: «Правила і помилки доведення та спростування».

Обсяг самостійної роботи становить 2 години.

4.1. Лекційні заняття

У процесі підготовки до лекційних занять пригадайте випадки, коли вам доводилося щось обґрунтовувати або спростовувати. Під аргументацією розуміють наведення доказів на підтвердження істинності / хибності деякого положення. Центральне місце в аргументації займають *аргументи* – це положення, справедливість яких не піддається сумніву. Основними видами аргументів є: факти, закони, аксіоми, визначення, підтвержені дані тощо. Метою аргументації є формування переконання щодо істинності того чи іншого твердження. Значну роль в аргументації відіграє риторика – мистецтво красномовства, яке містить прийоми і методи впливу на аудиторію та опонентів.

Логічно досконалою формою аргументації є процедура *доведення*. Доведення відрізняється від умовиводів спрямованістю: якщо в умовиводі думка рухається від відомих засновків до нового висновку, то в доведенні висновок уже відомий. У ході доведення не просто встановлюється істинність положення; ми маємо примусити опонентів визнати це як факт. Реалізувати таке завдання дає змогу демонстрація, яка є способом зв'язку тези та аргументів. Теза та аргумент самі по собі не перебувають у логічному взаємозв'язку. Аргументи лише тоді набувають значення для тези, коли з них вона виводиться. Процес виведення тези з аргументів і є демонстрацією. Залежно від демонстрації, розрізняють дедуктивні, індуктивні й традуктивні доведення. За напрямом руху думки доведення бувають прямими і опосередкованими.

Особливою формою доведення є *спростування*, коли вихідна теза потребує не підтвердження, а заперечення як істинної.

При вивченні теми зверніть також увагу на помилки, яких припускаються в доведеннях і спростуваннях. Правильно побудована аргументація є ілюстрацією вашої впевненості та компетентності.

4.2. Практичні заняття

Завдання 1. Визначте логічну структуру доведень:

а) Все йде, все минає – і краю немає.
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітри рознесли.

Т. Шевченко. «Гайдамаки»

б) Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,
сталить твій дух – тож і терпи, терпи.

В. Стус. «Терпи...»

Завдання 2. Доведіть тези: а) правові науки належать до сфери гуманітарних; б) у мене не флегматичний і не холеричний тип темпераменту; в) надмірне вживання алкоголю негативно впливає на роботу серця; г) книга стала бестселером; д) жінка вагітна.

Завдання 3. Підберіть пряме і непряме обґрунтування тез: а) підсудний вчинив злочин випадково; б) сьогодні не вихідний день; в) кількість риби в Дніпрі зменшується.

Завдання 4. Які з міркувань є доведеннями, а які спростуваннями?

а) – Ви стверджуєте, що людина може підняти себе за волосся?
– Так! Людина просто зобов'язана час від часу це робити.

б) – Це факт?

– Ні, це не факт.

– Це не факт?!

– Ні, це не факт. Це набагато більше, ніж факт. Так воно і було насправді.

в) – Барон Карл Фрідріх Ієронім фон Мюнхгаузен! Вас наказано заарештувати. У разі опору наказано застосувати силу.

– Кому?

– Що кому?

– Кому застосувати силу в разі опору, вам чи мені?

– Не зрозумів...

– Так... може, послати перепитати?

– Це неможливо.

– Правильно. Будемо обоє виконувати наказ. Логічно?

– Е-е-е...

г) – Ні, це не герцог, це ганчірка!

– Пані, що ви від нього хочете? Англія здалася!

д) – Є пари, створені для кохання, ми ж були створені для розлучення. Якобина з дитинства не любила мене і, слід віддати їй належне, зуміла викликати в мені аналогічні почуття. У церкві на питання священика, чи хочемо ми стати чоловіком і дружиною, ми відповіли: «Ні!» – і нас відразу ж обвінчали. Після вінчання ми виїхали з дружиною у весільну подорож: я в Туреччину, вона у Швейцарію. І три роки жили там у любові і злагоді.

є) – Ваша Високосте, ну не йдіть проти своєї совісті. Я знаю, ви шляхетна людина й у душі теж проти Англії.

– Так, вона мені не подобається. Але я сиджу і помовчу!

Г. Горін. «Той самий Мюнхгаузен»

Завдання 5. Спростуйте твердження: а) кит живе у воді, тому що він ссавець; б) у рівнобедреного трикутника всі кути різні; в) Земля – планета Сонячної системи, бо вона обертається навколо Сонця.

Завдання 6. Наведіть приклад тези та здійсніть: а) дедуктивне доведення; б) індуктивне доведення; в) апагогічне доведення.

Завдання 7. Які види доведень розглядає Арістотель? Вкажіть сферу їх використання: «Існує чотири види доводів – повчальні, діалектичні, допитливі і еристичні. Повчальні ґрунтуються на власних началах відповідної науки, а не з гадок опонента (адже той, хто навчається, має довіряти). Діалектичні – ті, котрі рухаються від правдоподібного до одного з членів протиріччя. Допитливі – ті, що будуються від положень, які опонент вважає правильними. Еристичні – ті, що походять від гадок, які лише здаються правдоподібними, але насправді такими не є».

Завдання 8. Чи обґрунтована думка в анекдотах? 1) Найкращий спосіб позбутися зайвих кілограмів – залишити їх на тарілці! 2) Лінь у молодості – це здоров'я в старості. 3) Будь увічливий з кожним. Ніколи невідомо, хто потрапить на лаву присяжних.

Завдання 9. Розв'яжіть задачу. На острові живуть два племені: правдолюби та брехуни. Правдолюби завжди говорять правду, брехуни – завжди неправду. Турист підійшов до роздоріжжя, намагаючись вибрати ту дорогу, яка веде до населеного пункту. Назустріч йому йшов туземець, але було невідомо, з якого він племені. Тоді турист запитав чоловіка: «Чи рівносильні одночасно твердження: “Ви з племені правдолюбів” і “Права дорога веде в населений пункт”»? Покажіть, як із відповіді туземця, турист визначив правильний шлях.

Розділ V

МИСТЕЦТВО ПОЛЕМІКИ

Метою тематичного блоку є аналіз логічних основ теорії аргументації, вивчення видів суперечок, опанування психологічних, риторичних та логічних прийомів і методів ведення спору.

План. Розділ складається з одного лекційного і одного практичного заняття. Тема лекції: «Мистецтво полеміки». Тема практики: «Логічні основи теорії аргументації».

Обсяг самостійної роботи становить 2 години.

5.1. Лекційні заняття

Готуючись до лекційного заняття, зафіксуйте, що в умовах плюралізму розходження думок цілком прийнятна і повсюдна практика. Навчитися обстоювати власну точку зору стає нагальною потребою. Від цього залежить не тільки особисте життя, а й успішна професійна діяльність. *Суперечка* – це словесне змагання, під час якого кожна зі сторін захищає власну правоту на основі аргументів. Враховуйте, що суперечка завжди породжує протиріччя сторін, яке може набути форми конфронтації, лайки, бійки чи інших неприпустимих форм.

Розрізняють такі види суперечок: а) *диспут* – публічне усне обговорення спірної проблеми із залученням фахівців і зацікавлених осіб; б) *дискусія* – публічне обговорення проблем з метою встановлення істини; в) *полеміка* – це суперечка, для якої характерне протистояння сторін, ідей, поглядів, принципів (тут метою є перемога будь-якою ціною); г) *дискурс* – сукупність принципів, відповідно до яких класифікується і репрезентується соціальна реальність (дискурс організують для обговорення суспільно важливих проблем).

Названі види суперечок вказують на їх різну спрямованість і методику організації. Основи підходи до ведення суперечки такі: 1) *еристичний* – це коли одна зі сторін, апелюючи до «здорового глузду», схиляє інших учасників суперечки до своєї точки зору; 2) *софістичний* – орієнтує на перемогу однієї зі сторін будь-яким шляхом; 3) *авторитарний* – ґрунтується на тому, що одна зі сторін нав'язує свою точку зору іншим; 4) *критичний* – це коли одна зі сторін акцентує увагу лише на недоліках опонента, не помічаючи позитивних елементів; 5) *демагогічний* – полягає в тому, що одна зі сторін веде суперечку не заради істини, а заради прихованих особистих мотивів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арутюнов В. Х.* Логіка : навч. посіб. для економістів / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, Д. П. Кирик. – К. : КНЕУ, 2000. – 144 с.
2. *Войшвилло Е. К.* Логика : учеб. [для студ. высш. учеб. заведений] / Е. К. Войшвилло, М. Г. Дегтярев. – М. : Владос-Пресс, 2001. – 528 с.
3. *Гладунський В. Н.* Логіка : навч. посіб. / В. Н. Гладунський. – Л. : Афіша, 2002. – 360 с.
4. *Жеребкін В. Є.* Логіка : підруч. / В. Є. Жеребкін. – К. : Знання, 2008. – 255 с.
5. *Карамішева Н. В.* Логіка. Пізнання. Евристика : посіб. [для студ. та асп.] / Н. В. Карамішева. – Л. : Астролябія, 2002. – 356 с.
6. *Кириллов В. И.* Логика : учеб. / В. Кириллов, А. Старченко. – М. : Юристь, 1999. – 252 с.
7. *Конверский А. Е.* Логика традиционная и современная : учеб. пособие / А.Е. Конверский. – М. : Идея-Пресс, 2010. – 380 с.
8. *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник / Н. Кондаков. – 2-е изд. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
9. *Логіка* : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Д. Титов, С. Д. Цалін та ін. – Х. : Право, 2008. – 208 с.
10. *Свинцов В. И.* Логика : Элементарный курс для гуманитарных специальностей / В. И. Свинцов. – М. : Скорина : Весь мир, 1998. – 351 с.
11. *Сластенко Є. Ф., Ягодзінський С. М.* Логіка: навч. посіб. / Є. Ф. Сластенко, С. М. Ягодзінський. – К.: НАУ, 2011. – 404 с.
12. *Тофтул М. Г.* Логіка : посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Г. Тофтул. – К. : Академія, 2002. – 368 с.
13. *Хоменко І. В.* Логіка : підруч. [для вищ. навч. закл.] / І. В. Хоменко – К. : ЦУЛ, 2007. – 336 с.
14. *Цалін С. Д.* Логічний словник-довідник / С. Цалін. – 4-те вид. – Х. : Факт, 2006. – 384 с.